

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.22>

ЧАЙКА В. В.

**СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
В СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОДАТКОВОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ****THE SYNERGISTIC EFFECT OF THE IMPLEMENTATION OF THE GOVERNMENT
POLICY FOR HUMAN RIGHTS, TAX AND SECURITY POLICY**

Еволюція наукових концепцій про права людини багато в чому завдячує класифікації, запропонованій 1979 р. Карелом Васаком. Відзначено, що в основі цієї концепції лежить генераційний підхід, тобто поділ прав людини на три покоління відповідно до їх історичного формування та розвитку. Акцентовано увагу на тому, що концепція прав людини в їхньому сучасному розумінні передбачає класифікацію на чотири покоління. Дано правову характеристику кожному з чотирьох поколінь прав людини.

З'ясовано, що відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини та в умовах збройної агресії російської федерації проти України першим стратегічним напрямом діяльності держави визначено забезпечення права на життя, а також функціонування ефективних механізмів відшкодування шкоди та притягнення до юридичної відповідальності за порушення права на життя.

Аналіз синергетичного ефекту реалізації державної політики в сфері прав людини, податкової та безпекової політики здійснено з використанням інтегративного підходу, який включає комплексне застосування надбань науки у таких галузях як міжнародне право прав людини, податкове право та державне управління.

Встановлено, що першим і найголовнішим пріоритетом України у 2023 році, який має відношення як до податкової політики та політики нацбезпеки, так і до охорони й захисту прав людини є забезпечення армії, оборона і безпека. Це, у свою чергу, потребує додаткових ресурсів та більш ефективного й результативного управління державними фінансами, що, зокрема, передбачає динамічну інтеграцію України в міжнародні ринки, насамперед у спільний ринок держав-членів ЄС.

Обґрунтовано, що поняття «державна політика» з позицій діяльнісного підходу означає законодавчо врегульовану діяльність, що базується на нормах Конституції та інших нормативно-правових актів України та не повинна їм суперечити.

Доведено, що пріоритети державної політики мають суміжно-галузевий характер, а отже, державна політика має комплексний та універсальний характер, що виявляється в здатності поширюватися на широкий спектр сфер суспільного життя та може приводити до так званих синтетичних форм здійснення урядового курсу, зокрема в сфері охорони та забезпечення прав людини, податковій та оборонній сферах.

Ключові слова: концепція прав людини, покоління прав людини, право на життя, війна, збройна агресія, безпека, податки.

The evolution of the scientific concepts of human rights owes much to the classification proposed by Karel Vasak in 1979. It was noted that this concept is based on the generational approach, that is, the division of human rights into three generations according to their historical formation and development. Special attention was paid to the fact that the concept of human rights in their modern understanding involves the classification into four generations. The legal characteristics of each of the four generations of human rights were given.

It was clarified that under the National Human Rights Strategy and in light of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the first strategic direction of the government's activity shall be the enforcement of the right to life, as well as the functioning of the effective mechanisms for the compensation for damage and bringing to liability for the violation of the right to life.

The synergistic effect of implementing the government policy for human rights, tax and security policy was analyzed using an integrative approach, including the comprehensive application of scientific achievements in international human rights law, tax law, and public administration.

It has been established that Ukraine's first and foremost priority in 2023, which is related to both tax policy and national security policy, as well as to human rights defense and protection, is the procurement of the army, defense and security. This, in turn, will require additional resources and more efficient and effective management of public finances, which involves, in particular, the dynamic integration of Ukraine into international markets, primarily into the common market of EU member states.

It has been substantiated that the concept of the "government policy" from the standpoint of the activity approach means a legally regulated activity based on the norms of the Constitution and other regulatory legal acts of Ukraine and should not be in conflict with them.

It has been proven that government policy priorities have a related sectoral nature and, therefore, the government policy is of complex and universal character, which is manifested in the ability to spread to a wide range of spheres of social life and can lead to the so-called synthetic forms of the implementation of the government course, in particular, in the field of protection and enforcement of human rights, tax and defense spheres.

Key words: *concept of human rights, human rights generation, right to life, war, armed aggression, security, taxes.*

Вступ. Міжнародне право прав людини гарантує кожній і кожному право на найвищий досяжний рівень здоров'я та зобов'язує держави вживати заходів для запобігання загроз життю й здоров'ю населення та надання медичної допомоги тим членам суспільства, які її потребують. Міжнародні стандарти в галузі прав людини також передбачають, що в ситуаціях серйозних загроз для здоров'я населення та надзвичайних положень, що загрожують життю нації, допустимим є обмеження певних прав і свобод. При цьому такі обмеження мають бути запроваджені тільки в законному порядку, повинні бути безумовно необхідними та науково обґрунтованими. Застосування цих обмежень не повинно бути довільним або дискримінаційним; державою повинно бути визначено конкретні часові межі їх застосування за умови дотримання людської гідності. Крім того, такі обмеження підлягають контролю і мають бути пропорційними поставленій меті.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у його нерозривному зв'язку з важливими чинними нормативно-правовими документами стратегічного характеру, зокрема із Стратегією забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022 [1], Стратегією реформування системи управління державними фінансами, схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р [2], а також Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 [3].

Зокрема, у ч. 1 Національної стратегії у сфері прав людини зазначено, що «в умовах збройної агресії російської федерації проти України, тимчасової окупації російською федерацією частини територій ... України проблема захисту прав і свобод людини є особливо гострою. Поряд із першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки ... забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях» [3]. Водночас відповідно до ч. 4 п. 28 Стратегії забезпечення державної безпеки «фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених для суб'єктів забезпечення державної безпеки, а також з інших джерел, не заборонених законодавством» [1]. Отже, враховуючи те, що кошти державного та місцевих бюджетів здебільшого формуються за рахунок податкових надходжень (п. 1 ч. 1 ст. 9 та ч. 2 ст. 9 Бюджетного кодексу України [4]), можемо констатувати неминучу пов'язаність державної податкової, безпекової політики, а також політики в сфері охорони та забезпечення прав людини.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення та правова характеристика взаємозв'язку між окремими напрямками державної політики, зокрема, у таких секторах як охорона та захист прав людини, податкова політика, політика в сфері національної безпеки та оборони.

Результати дослідження. Масштаб і гострота тих викликів, з якими світова спільнота зіткнулася протягом останніх 4 років (ми маємо на увазі пандемію COVID-19 та війну, яку розв'язала російська федерація на території України), безперечно, досягають рівня загрози життю та здоров'ю населення, який може виправдовувати обмеження певних прав і свобод, наприклад, як у випадку з обмеженням свободи пересування у зв'язку з війною (мова йде про заборону виїзду за кордон чоловіків-громадян України, які стоять на військовому обліку, під час воєнного стану) або у зв'язку з карантинном чи ізоляцією. Водночас уважне ставлення до таких прав, як, насамперед, право на життя, яке в умовах війни в Україні виявилось найнезахищенішим, його реалізації та захисту є очевидними, адже без цього базового права всі інші права втрачають будь-який сенс.

Наведена теза підтверджується і положенням § 1 ч. 4 Національної стратегії у сфері прав людини [3], відповідно до якого першим стратегічним напрямом діяльності держави визначено забезпечення права на життя, а стратегічною ціллю держави – ефективну охорону та правовий захист державою життя кожної людини в Україні, а також функціонування ефективних механізмів відшкодування шкоди та притягнення до юридичної відповідальності за порушення права на життя. Також параграфом 3 частини 4 згаданої Стратегії стратегічної ціллю держави визнано забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у зв'язку з поширенням «випадків насильницьких зникнень і незаконних затримань та тримання осіб під вартою на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, а також у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях» [3].

Враховуючи зазначене, наведемо розгорнуту цитату з інтерв'ю екс-посла США в Україні Уільяма Тейлора, яка, на нашу думку, найбільш влучно відображає сучасний стан справ з приводу російської воєнної агресії на території України: «...Люди, які живуть у демократичних країнах, сприймали демократію як належне та очевидне. Усі вважали, що час, коли великі країни здійснюють вторгнення до менших країн, минув. Вважали, що життя за правилами, які визначають відносини між державами, буде продовжуватися. Вважали, що ці правила можна врятувати, навіть при тому, що росія їх уже порушила 2014 року. Водночас до лютого 2022 року залишалася надія, що ці правила, ця демократія перемаже, що це буде не так уже й складно. Однак виявилось, що буде складно. З'ясувалося, що для того, щоб захистити демократію, захистити дорогі для нас цінності, такі як повага до особистості, повага до народу, повага до державного суверенітету, повага до незалежних країн (неважливо великі вони чи маленькі)... з'ясувалося, що за це треба боротися. Українці борються за це. Вони показали всьому демократичному світу, всьому західному світу, що це неспросто, що насправді це надзвичайно складно. Вони зробили все більш очевидним, показали, наскільки це складно. Українці багато чому нас навчили цього року: як потрібно боротися за те, що для нас важливо і те, у що ми віримо, як потрібно боротися за те, що будуть цінувати наші діти. Ми багато чому навчилися цього року» [5].

Необхідно відзначити, що загалом концепція прав людини в їхньому сучасному розумінні передбачає класифікацію на чотири покоління. Необхідно зауважити, що спочатку така концепція передбачала права лише трьох поколінь і вперше була запропонована чеським юристом Карелом Васаком у 1979 році. «В основі цієї концепції лежить генераційний підхід, тобто поділ прав людини на три покоління відповідно до їх історичного формування та розвитку» [6, с. 41].

Згідно зі згаданою концепцією до прав першого покоління належать громадянські та політичні права, проголошені Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року [7]. Зокрема, сюди віднесено право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки тощо. «Вважається, що права першого покоління – це основа інституту прав людини» [6, с. 41].

До прав другого покоління належать соціальні, економічні та культурні права (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства і дитинства). Соціальні, економічні та культурні права регламентовано Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права [8], а також Європейською соціальною хартією Ради Європи [9].

Правами третього покоління є солідарні (колективні) права, тобто права всього людства – права народів, права націй, права спільностей та асоціацій. Наприклад, до прав третього покоління можна віднести право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище та інші права.

Отже, проаналізувавши права перших трьох поколінь, можна зробити проміжний висновок, що вони пов'язані із спільним життям та роботою людей, а також із задоволенням їх базових потреб. Разом з тим, права людини перших трьох поколінь ґрунтуються на ідеях рівності та гарантованого доступу до основних соціальних та економічних благ, послуг і можливостей. Зазначені права отримували дедалі більшого міжнародного визнання під впливом наслідків початкового періоду індустріалізації, а також зміцнення та утвердження класу робітників. Два цих фактори призвели до появи нових потреб та нових уявлень про гідне життя. Люди усвідомили, що людська гідність потребує більшого, ніж просто невтручання, передбачене громадянськими та політичними правами.

Водночас перелічені категорії не є чимось суворо окресленим і непохитним, це лише одна з багатьох версій класифікації прав людини. Необхідно також додати, що деякі права можуть належати одразу до кількох категорій. Наприклад, право платника податків на повне відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку (п.п. 17.1.11 п. 17.1 ст. 17 Податкового кодексу України [10]), на нашу думку, є як економічним, так і соціальним правом. Наведена міра можливої поведінки платника є економічним правом, оскільки в результаті його реалізації платник податку отримує економічну вигоду у вигляді повного відшкодування шкоди, завданої незаконними діями посадових чи службових осіб податкових органів.

Разом з тим, наведене право можна віднести і до групи соціальних прав, враховуючи той факт, що однією з основних категорій податкового права є конфлікт (публічного і приватного інтересу, з одного боку – держава в особі податкового органу, а з іншого – платник податків), який, в свою чергу, є соціальною категорією, оскільки «в основі будь-якого конфлікту лежить протиріччя, яке відіграє системотворчу роль як для окремих видів конфлікту, так і для різних рівнів їх вивчення наукою... наявність протиріччя формує лише передумови можливої поведінки, у той час, коли міжособистісні взаємини – соціальна категорія – відіграють вирішальну роль під час вибору індивідом певної стратегії у комунікативній взаємодії» [11, с. 54].

Виникнення прав четвертого покоління вчені [12, с. 5] пов'язують із науковим бумом, що розпочався у ХХ ст. і продовжує тривати до сьогодні, та розвитком медицини, інновацій і технічним прогресом ХХІ століття, що, безумовно, впливають на виникнення, зміну та припинення тих чи інших суспільних відносин, а значить – і на розвиток системи прав людини.

До переліку новітніх людських прав фахівці [6, с. 41; 12, с. 5; 13, с. 6] відносять право на евтаназію, зміну статі, трансплантацію органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільна від дитини сім'я, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету. Таким чином, права людини четвертого покоління умовно можна поділити на дві підгрупи: соматичні права та інформаційні права.

Враховуючи зазначене, постає питання: яким же чином держава може захистити фундаментальне право на життя та всі інші права людини і громадянина, що витікають з нього? Очевидно, що відповідь на це питання лежить не лише в площині дій держави в умовах воєнного часу (наприклад, щодо забезпечення фронту та підтримання тилу), а й в її превентивних діях, які вона може і зобов'язана вчиняти до початку війни або взагалі докласти максимум зусиль для запобігання війні. Відповідь, напевно, лежить на поверхні – забезпечивши фінансування витратів на національну безпеку та оборону на належному рівні, тобто такому рівні, за якого неможливим буде повномасштабне вторгнення ворога на територію суверенної держави. Тут ми одразу ж зробимо застереження, зазначивши, що, звичайно, на здатність дати відсіч державі-агресору, впливає не тільки належне фінансування державою сектору національної безпеки та оборони, а й багато інших факторів. Водночас, на нашу думку, фінансове забезпечення цієї сфери відіграє якщо не вирішальну, то одну з фундаментальних ролей.

Президент України у 2005-2010 рр. Віктор Ющенко в інтерв'ю одному з українських журналістів зазначив: «Я б сказав, що безпекове питання – це надпитання, яке можна ставити і першим питанням, бо у свій час ще Маргарет Тетчер сказала, що якщо ви не дали відповідь на безпекове питання, то ви не дали відповідь на жодне з питань, яке перед вашою нацією стоїть. Стоїть питання: ви будете жити чи не будете (недарма війну росії проти України називають сьогодні екзистенційною війною – прим. автора)? А ви кажете: «Давайте економічні реформи обговоримо». Ще питання, чи ви доживете до них. І тому безпекове питання багатьом не подобалося [14].

Загальновідомо, що саме завдяки податкам і податковій політиці держава стає спроможною виконувати свою оборонну, соціальну та інші функції, тобто фінансувати різні напрями, зокрема, сфери національної безпеки, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього природного

середовища, культури тощо. Тому можна погодитися з думкою про те, що «податки впливають на реалізацію прав людини в усіх країнах – як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються – через свою роль у мобілізації ресурсів, перерозподілі, регулюванні та представництві» ... міжнародні зобов'язання щодо прав людини мають впливати на систему внутрішніх і міжнародних податкових реформ. Вони стосуються того, що саме право прав людини повинно вимагати від податкової політики держав, та що саме податкове законодавство держав і прогалини у ньому означають для реалізації прав людини як у межах, так і за межами країни. Зрештою, і податки, і права людини залежать від відносин між особою та державою» [15].

Ураховуючи зазначене, звернемося до урядових пріоритетів України, ключові з яких були озвучені Президентом Зеленським у його щорічному посланні наприкінці 2022 року. Перший і найголовніший пріоритет, який має відношення як до податкової політики та політики нацбезпеки, так і до охорони й захисту прав людини – це забезпечення армії, оборона і безпека. 2023 року Україна половину бюджету спрямує на забезпечення усім необхідним Сил оборони, усі податки, які платять громадяни та бізнес, за словами Прем'єр-міністра України Д. Шмигала, підуть саме на оборону і безпеку [16]. Реалізація цього пріоритету відбуватиметься шляхом активізації нових програм закупівлі зброї та техніки.

Таким чином, компонент безпеки у 2023 році буде для України ключовим. Відповідно до заявлених цілей має бути створено інфраструктуру безпеки – розгалужену мережу сучасних облаштованих укриттів у межах пішоїдної доступності, а також ухвалено державні рішення про вдосконалення проектування будівель, під час будівництва яких обов'язково мають бути передбачені укриття та інші елементи захисту. Це стосується закладів освіти, лікарень, житлових і громадських будівель, а також об'єктів критичної інфраструктури. Водночас невід'ємним заходом в умовах боротьби з тероризмом має стати встановлення додаткових засобів перевірки в громадських місцях – рамок та сканерів.

Разом з тим, реагування на масштабні виклики, які постали перед Україною у вигляді триваючої російської збройної агресії, потребує додаткових ресурсів та більш ефективного й результативного управління державними фінансами, що, зокрема, передбачає динамічну інтеграцію України в міжнародні ринки, насамперед у спільний ринок держав-членів ЄС. Водночас значимо, що багато практичних кроків у цьому напрямі нашою державою вже було зроблено. Знаковими подіями 2022 року стало те, що Україна отримала статус держави-кандидата на членство в ЄС, підписала 5 угод з ЄС, т. зв. «безвізів» (включаючи транспортний, економічний, енергетичний, митний, цифровий). Також, за оцінками Прем'єр-міністра Д. Шмигала, державою виконано майже 70% Угоди про асоціацію з ЄС [16].

У результаті здійснених заходів, як перелічених, так і комплексу інших, Україна приєдналася до європейської енергомережі, українські суб'єкти господарювання більше не потребують дозволів на автомобільні вантажні перевезення в межах ЄС, було скасовано на рік всі мита і квоти на українські товари, що експортуються до ЄС, започатковано членство в програмі «Цифрова Європа». Усі ці фактори, безумовно, стосуються питань національної безпеки, оскільки остання включає в себе як енергетичну безпеку, так і економічну, митну, цифрову тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що податки є найважливішим джерелом доходів бюджетів відповідних рівнів (державного та місцевих бюджетів), за рахунок яких повинні забезпечуватися дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина, а також здійснення соціальної й оборонної функцій держави. Без податкових надходжень до бюджету неможливим є фінансування збройних сил України, правоохоронної системи, підприємств, що виконують державне замовлення, установ охорони здоров'я тощо. Податки, забезпечуючи фінансову основу діяльності держави, є необхідною умовою її існування.

Якщо поняття «державна політика» розглядати крізь призму діяльного підходу, то її можна визначити як законодавчо врегульовану діяльність, що базується на нормах Конституції та інших нормативно-правових актів України та не повинна їм суперечити. У результаті здійсненого дослідження нами було доведено, що пріоритети державної політики мають суміжно-галузевий характер і, відповідно, зусилля та ресурси держави не може бути сконцентровано на якійсь одній сфері суспільної діяльності. Ця ознака державної політики передбачає, що зміни в одній сфері тягнуть за собою потребу у корекції регулювання процесів, що відбуваються в інших сферах. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що державна політика має комплексний та універсальний характер, що виявляється в здатності поширюватися на широкий спектр сфер суспільного життя та може приводити до так званих синтетичних форм здійснення урядового курсу, зокрема в сфері охорони та забезпечення прав людини, податковій та оборонній сферах.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р. «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 24.02.2023).
2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022—2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-zyui-realizaciyi-i291221-1805> (дата звернення: 24.02.2023).
3. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 24.02.2023).
4. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50—«Українці можуть прорватися прямо зараз»: екс-посол США в Україні про помилки путіна та кінець війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ViZlipqfcU0> (дата звернення: 31.01.2023).
5. Маложон О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 12. С. 41-44.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 23.02.2023).
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 23.02.2023).
8. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія від 03.05.1996 р. № ETS № 163. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96397> (дата звернення: 23.02.2023).
9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. Ст. 3248.
10. Чайка В. В., Чайка Л. В. Конфліктологія податкових правовідносин: теоретико-правовий аспект. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 1. С. 54-69.
11. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія / за заг. ред.: д.ю.н., проф. С. Б. Булеци; д.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 444 с.
12. Bogowiec T. *Ksenotransplantacje*. Warszawa: Difin SA, 2019. 226 s.
13. Текстова версія інтерв'ю з третім Президентом України Віктором Ющенком. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/jushchenko-chomu-ne-otrujiv-putina-koli-vin-buv-u-mene-vdoma-ne-dumav-shcho-jogo-tak-pogano-v-shkoli-vchili-1647366.html> (дата звернення: 31.01.2023).
14. Alston P., Reisch N. Tax, Inequality, and Human Rights. Oxford University Press, Incorporated, 2019. 608 p.
15. Укрінформ. Податки, які платять населення та бізнес, підуть на оборону і безпеку – Шмигаль. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3645967-podatki-aki-platat-naselelna-ta-biznes-pidut-na-oboronu-i-bezpeku-smigal.html> (дата звернення: 31.01.2023).